

Bijlage 3. Behandeling van de adviezen bij het ministerieel besluit tot voorlopige opheffing van de bescherming als monument van een erker van een dokterswoning in Mechelen

Provincie: Antwerpen

Gemeente: Mechelen, 1ste afdeling, sectie A

Objectnummer: 4.01/12025/165.1

-

Dossiernummer: 4.001/12025/110.1

Omschrijving:

Erker van een dokterswoning, Oude Beggaardenstraat 7, Sint-Romboutskerkhof 4

Mij bekend om gevoegd te worden bij het besluit van heden:

Brussel, 14/04/24

De Vlaamse minister van Financiën en Begroting, Wonen en Onroerend Erfgoed,

Getekend door: Matthias Diependaele (Sig)
Getekend op: 2024-04-14 09:47:55 +02:00
Reden: Ik keur dit document goed

Matthias DIEPENDAELE

1. Advies uitgebracht voorafgaand aan de voorlopige opheffing

1.1. Advies uitgebracht door de Vlaamse Commissie Onroerend Erfgoed (VCOE)

Het advies werd gevraagd op 21 december 2023.

De VCOE bracht op 29 januari 2024 een ongunstig advies uit over de opheffing van het onroerend goed. Het advies maakt integraal deel uit van het opheffingsdossier.

Behandeling van het advies:

Zoals gesteld vindt de commissie het een goede zaak dat werk wordt gemaakt van het evalueren en actualiseren van het beschermde bestand. Het verlies van erfgoedwaarden of het 'algemeen belang' kunnen echter niet zonder meer aangegrepen worden om beschermingen stop te zetten. De procedure vereist steeds een kritische afweging op basis van een eenduidig beoordelingskader, daarbij rekening houdend met de oorzaken van de problematische toestand van de bescherming. Zo benadrukt de parlementaire voorbereiding van het Onroerenderfgoeddecreet: 'In geen geval kan verwaarlozing of gebrek aan onderhoud door de (huidige of vorige) zakelijkrechthouder of beheerder aanleiding geven tot een wijziging of gehele of gedeeltelijke opheffing van de bescherming'. Bij inbreuken op het actief- en passiefbehoudsbeginsel kan een eventuele opheffing van bescherming dus enkel volgen als aangetoond is dat handhaving afgerond, uitgesloten of gehypothekeerd is. Wanneer handhaving in het verleden in gebreke bleef wordt de veroorzaker beloond voor wanbeheer.

Antwoord: In het inhoudelijk dossier bij het opheffingsbesluit wordt in de beheershistoriek steeds weergegeven of er sinds de bescherming een handhavingstraject gelopen werd op basis van het beheersarchief van het agentschap Onroerend Erfgoed en informatie van de afdeling Handhaving van het departement Omgeving. In de archieven kan soms niet teruggevonden worden waarom men na een inbreuk of een misdrijf destijds niet is overgegaan tot handhaving. Bij de snelle screening werd steeds nagegaan of de opstart van een handhavingstraject nog opportuun is of niet. Indien een handhavingstraject nog lopende is of opgestart kan worden, wordt er geen procedure tot opheffing van de bescherming opgestart.

Indien nog erfgoedwaarden overblijven moet het eventuele opheffingsvoorstel gebaseerd zijn op grondig en consistent vergelijkend onderzoek, zodat de noodzaak tot opheffing en het belang van het betreffende erfgoedobject in het globale Vlaamse beschermingsbestand steeds goed kan worden ingeschat. Daarbij is belangrijk om niet enkel de erfgoedwaarden toegekend op moment van bescherming te (her)evalueren, maar ook mogelijk bijkomende erfgoedwaarden die vanuit het hedendaagse perspectief van toepassing zijn.

Antwoord: De snelle screening van het beschermde bestand had als doel die beschermingen te detecteren die vandaag overduidelijk niet meer aan de hedendaagse selectiecriteria voor bescherming op Vlaams niveau voldoen. Het onderzoek omvatte geen uitgebreide studie per thema of typologie. Waar er nog resterende erfgoedwaarden zijn, wordt door de evaluatie aan de hand van de criteria in het inhoudelijk dossier (3.1. Evaluatie van de opheffing van de bescherming) en in het ministerieel besluit steeds aangetoond dat de opheffing van de bescherming evident is en er door de opheffing geen hiaat in het beschermde bestand ontstaat. Aangezien het een actuele evaluatie op basis van de hedendaagse inzichten inzake erfgoedwaarden is, hanteert het agentschap steeds de huidige selectiecriteria zoals omschreven in het Onroerenderfgoedbesluit en de huidige erfgoedwaarden zoals omschreven in het Onroerenderfgoeddecreet.

Zonder kritische en eenduidige afweging ontstaan volgens de commissie gevaarlijke precedentes die eigenaars of gebruikers aanmoedigen om beschermingsplichten niet na te leven. Het kan bovendien aanleiding geven tot het in vraag stellen van beschermingen die wel nog toereikend zijn, met de uitholling van het eerdere beschermingsbeleid en het beschermingsinstrument tot gevolg. Vooral de ruime invulling van de rechtsgrond 'algemeen belang' – nochtans voornamelijk bedoeld ter afweging van strijdige ruimtelijke belangen – is in dat verband zorgwekkend. De parlementaire voorbereiding verduidelijkt dat deze mogelijkheid in geen geval een vrijgeleide mag zijn om het belang van een bescherming te ondermijnen. De commissie stelt verder vast dat in het betreffende project de rechtsgrond 'algemeen belang' ook wordt ingeroepen wanneer onoordeelkundige werken, al dan niet vergund, werden uitgevoerd, zelfs wanneer niet alle erfgoedwaarden verdwenen zijn, en dat er niet altijd een passend onderscheid wordt gemaakt tussen de evaluatie van een beschermd monument en van een beschermd stads- of dorpsgezicht of cultuurhistorisch landschap.

Antwoord: Elk voorstel tot opheffing van de bescherming binnen het project van de evaluatie van het beschermde bestand werd grondig onderzocht, afgewogen en geëvalueerd. De uitgewerkte inhoudelijke dossiers met een overzicht van de individuele en specifieke beschermings- en beheershistoriek zijn hiervan het resultaat.

Bij de opheffingen waar 'algemeen belang' als rechtsgrond voor de opheffing van de bescherming wordt gebruikt, wordt de opheffing bijkomend grondig gemotiveerd door het beschermde goed af te wegen aan de huidige selectiecriteria en erfgoedwaarden. Hierbij wordt aangetoond dat het beschermde goed in haar huidig voorkomen onvoldoende erfgoedwaarde heeft voor een bescherming op Vlaams niveau en de opheffing geen hiaat binnen het beschermde bestand veroorzaakt.

De commissie uit bijgevolg haar bezorgdheid over de uitvoering van een 'snelle screening'. De nadruk ligt hier op het afsluiten van dossiers die in het verleden misliepen, zonder dat er een expliciet afwegingskader of breder (beleids)kader is voor de actualisering van beschermingen. De vrees bestaat dat – los van de al dan niet terechte opheffingen – dit een verkeerd signaal geeft naar eigenaars en gebruikers van beschermd erfgoed, te meer gezien thematisch-typologische evaluaties en aanvullende beschermingen uitblijven. De commissie dringt aan in communicatie omtrent opheffingen steeds duidelijk te maken dat verwaarlozing of wederrechtelijke ingrepen hiertoe geen aanleiding kunnen geven.

Antwoord: De Beleidsnota Onroerend Erfgoed (2019-2024) van minister Matthias Diependaele, bevoegd voor onroerend erfgoed, kondigde aan dat we het huidige beschermde bestand zullen evalueren op basis van de hedendaagse inzichten inzake erfgoedwaarden. Om te voldoen aan de maatschappelijke vraag om op korte termijn door het volledige pakket beschermd erfgoed te gaan, werkte het agentschap vanaf juli 2021 tot december 2022 aan de 'snelle screening' van het beschermde bestand. Deze snelle screening had als doel om op een termijn van anderhalf jaar die beschermingen te detecteren die vandaag overduidelijk niet meer aan de hedendaagse selectiecriteria voor bescherming voldoen. Een doorgedreven thematisch of typologische afweging was in dit tijdsbestek niet mogelijk. Door de typologische opdeling van het te onderzoeken pakket, werd het wel mogelijk enige vergelijking door te voeren. In dit opzicht werd bij elk voorstel voor opheffing ook nagegaan of de opheffing geen hiaat in het beschermde bestand veroorzaakte.

Tijdens de evaluatie werd steeds bekeken of er nog een lopend handhavingstraject was en of in een bepaald dossier nog handhaving mogelijk was. Voor deze dossiers wordt dan ook geen opheffingsprocedure opgestart. Dit staat ook opgenomen in het eindrapport van de snelle screening (<https://oar.onroenderfgoed.be/publicaties/OAOE/267/OAOE267-001.pdf>).

Bovendien is in alle communicatie over dit project opgenomen dat wanneer er sprake is van verwaarlozing, het agentschap in eerste instantie inzet en aanstuurt op een handhavingstraject. Op de website van het agentschap Onroerend Erfgoed wordt duidelijk gecommuniceerd: "Wanneer er sprake is van verwaarlozing, dan zullen we eerder aansturen op herstel of een schadevergoeding." (<https://www.onroenderfgoed.be/procedure-tot-opheffing>). Op het titelblad van het aanvraagformulier tot opheffing van een bescherming staat "Opgelet! In geen geval kan verwaarlozing of gebrek aan onderhoud aanleiding geven tot een opheffing van de bescherming."

Bijkomend verwijst de commissie naar haar vorige adviezen voor wat betreft de lessen die te trekken zijn uit opheffingsdossiers. De lopende evaluatie van het beschermde bestand zou ook aangegrepen moeten worden om beschermingen die bedreigd zijn prioritair te vrijwaren, en hierover publiek te communiceren.

Antwoord: De evaluatie van het beschermde bestand heeft er ook voor gezorgd dat bepaalde sites opgemerkt werden waar recent werken werden uitgevoerd zonder toelating of vergunning of waar er sprake is van verwaarlozing van het beschermde goed. Deze dossiers worden vandaag opgevolgd. Het publiek communiceren van deze trajecten wordt echter niet beschouwd als een goed uitgangspunt voor een constructieve dialoog met de zakelijkrechthouders.

Daarnaast voerde het agentschap een analyse uit op onze databanken om na te gaan voor welke beschermde monumenten gedurende de afgelopen tien jaar geen toelatingen of premies werden aangevraagd. Dat kan immers een signaal zijn dat er mogelijk een verwaarlozingsproblematiek speelt. Dit kadert in het streven naar een proactieve handhaving. Voor ongeveer 2.000 beschermde monumenten bleek geen toelatings- of premie-aanvraag beschikbaar. Deze lijst is de vertrekbasis om te bepalen voor welke monumenten verdere actie aangewezen is. Niet in alle gevallen zal er immers effectief een probleem zijn. Bovendien neemt het agentschap een studie proactieve handhaving op.

De commissie erkent dat de volledig gereconstrueerde erker aan herkenbaarheid en representativiteit inboette. Het betreft niet langer een authentiek voorbeeld van dergelijk gebouwdeel in laatgotische bouwstijl. Door het gebruik van afwijkende materialen en de aangepaste integratie in de nieuwbouw, is de historische opbouw slechts nog gedeeltelijk afleesbaar.

Desondanks moet vastgesteld worden dat de huidige erker beeldbepalend is in de omgeving van het Rombautskerkhof. De architecturale vormgeving en de inplanting tussen de nieuwbouw en het historische kanunnikenhuis Concordia, vormen vandaag nog steeds een visuele getuige van een bijzonder gewaardeerd gebouwdeel. Het dossier verduidelijkt dat de oorspronkelijke laatgotische erker al in de 19de eeuw een zekere bekendheid genoot. Naast het architectuurhistorische aspect, dient verwezen te worden naar de historische link met de vermoedelijke woning van een lijfarts van keizer Karel V. Hoewel de reconstructie afwijkt van het origineel, is de commissie van oordeel dat deze contextwaarde nog altijd aanwezig en materieel afleesbaar is. In dat opzicht vormt de huidige gereconstrueerde erker een belangrijke herinnering in het straatbeeld.

Antwoord: In het opheffingsbesluit en het inhoudelijk dossier wordt de waardevolle context van het beschermde goed erkend. Bij de evaluatie van de opheffing op basis van de erfgoedwaarden en huidige criteria voor bescherming wordt immers aangegeven dat de ruimere context de erfgoedwaarden van het monument nog steeds ondersteunt: "De erker ligt nog steeds in het historische centrum van Mechelen, tegenover de Sint-Romboutskathedraal in de bufferzone bij dit Unesco-werelderfgoed. Hoewel op

verschillende plaatsen verstoord door onaangepaste twintigste-eeuwse bebouwing kunnen we globaal nog spreken van een vrij aangepaste ruimere context." Voorliggend opheffingsvoorstel wordt niet gemotiveerd omwille van een aangetaste of niet-waardevolle context, maar op basis van de herkenbaarheid en het ensemble die beide ontoereikend zijn voor een bescherming op Vlaams niveau.

Deze context verklaart ook de bijzondere beheershistoriek van dit monument. De erker werd in 1956 bewust afzonderlijk beschermd als 'kleine herinnering' om sloop te voorkomen. De daaropvolgende reconstructie beoogde de erfgoedwaarden te bestendigen ondanks het materiële verlies, conform de toenmalige inspanningen voor het behoud van het erfgoed. De commissie meent dat deze beheershistoriek evengoed heeft bijgedragen tot de actuele historische waarde van het monument. Volgens het opheffingsdossier zou dit geen argument zijn voor bescherming omdat er tal van gelijkaardige voorbeelden zijn van fragmentaire beschermingen en (harde) restauraties uit de jaren 1960-1980. Deze stelling wordt evenwel niet concreet onderbouwd met verwijzingen naar gelijkaardige 'erfgoedrelicten' in de Mechelse stadscontext en daarbuiten. Vooralsnog ontbreekt een vergelijkend onderzoek naar dergelijke historische voorbeelden van monumentenzorg.

Antwoord: De bijkomende historische waarde waar de commissie naar verwijst, is niet gevat in het beschermingsbesluit van 1956 dat louter de historische en artistieke waarde van de gotische erker omvat. In het beschermingsvoorstel van de Provinciale Commissie voor Monumenten en Landschappen (PCML) Antwerpen wordt deze omschreven als kleine herinnering aan de patriciërswooning van Joachim Roelants (1496- 1558), lijfarts van Karel V. De sloop en volledige reconstructie van de erker in de periode 1971-1972 vond plaats na de bescherming en schraagt de historische waarde van het monument zoals aangeduid in het beschermingsbesluit bijgevolg niet. Ook bij de actuele beoordeling van de erfgoedwaarden op basis van de hedendaagse inzichten werd de algehele reconstructie van de erker als herkenbare restauratiepraktijk uit de jaren 1960-1980 niet als voldoende historisch waardevol aanzien op Vlaams niveau om het behoud van de bescherming te verantwoorden. Het verlies van de historische materialiteit, de authenticiteit en de verplaatsing van de erker bij de heropbouw in 1972 werd juist als een ernstige aantasting aanzien van de erfgoedwaarden.

Het agentschap voerde in 2017-2019 een doelmatigheidsanalyse uit naar de bescherming van gevels en bedakingen, waarbij alle beschermingen die beperkt zijn tot gevels en daken onderzocht werden¹. In totaal werden ongeveer 493 monumenten, waarvan slechts een deel van het gebouw, meer specifiek (een gedeelte van) het exterieur beschermd werd als monument, onderzocht. Uit de analyse bleek dat de fragmentaire beschermingen als veelvoorkomende beschermingspraktijk ingezet werden in de jaren 1970, met een opmerkelijke concentratie in de provincie Antwerpen. Er dient minstens vastgesteld te worden dat tal van gelijkaardige voorbeelden van fragmentaire beschermingen in Vlaanderen gekend zijn. Voor de beoordeling van de effectiviteit van deze beschermingen werd de herkenbaarheid van het beschermde goed (behoud van de erfgoedkenmerken en -elementen) als één van de parameters gehanteerd. Bij minstens één ander beschermd goed werd deze eveneens laag ingeschat omwille van een harde restauratie in de jaren 1960. Een doorgedreven vergelijkend onderzoek naar de restauratiepraktijk in de jaren 1960-1980 maakte echter geen voorwerp uit van deze doelmatigheidsanalyse. Een dergelijke studie valt eveneens buiten de scope van voorliggend opheffingsonderzoek.

Gezien de algehele reconstructie van de erker begin jaren 1970 bij de toetsing aan het selectie criterium 'herkenbaarheid' als een ernstige aantasting van de erfgoedwaarden

¹ DE HOUWER V. & DEPUYDT K. 2019: *Doelmatigheidsanalyse Gevels en bedakingen*. Eindrapport, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 112.

wordt aanzien en deze restauratiepraktijk binnen de monumentenzorg onvoldoende doorweegt als een te beschermen historisch fenomeen op Vlaams niveau is bijkomend onderzoek naar harde restauraties uit de jaren 1960-1980 niet vereist voor de evaluatie van voorliggende opheffing.

Conclusie: het advies heeft geen invloed op het inhoudelijk dossier en het ministerieel besluit.

1.2. Conclusie voorafgaand aan de voorlopige opheffing

Het uitgebrachte advies heeft geen invloed op het inhoudelijk dossier en het ministerieel besluit. Het inhoudelijk dossier noch het ministerieel besluit werden aangepast.